

ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΚΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ ΙΔΡΥΜΑ

ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΥ

ΣΧΟΛΗ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑΣ ΓΕΩΠΟΝΙΑΣ

ΤΜΗΜΑ ΦΥΤΙΚΗΣ ΠΑΡΑΓΩΓΗΣ

**ΘΕΜΑ: «Η ΑΝΑΛΥΣΗ ΤΗΣ ΚΑΛΛΙΕΡΓΕΙΑΣ ΣΤΗ ΜΕΣΣΗΝΙΑ
ΚΑΙ ΟΙ ΠΑΡΑΔΟΣΙΑΚΕΣ ΚΑΛΛΙΕΡΓΙΕΣ ΑΠ ΤΟ 1942 ΕΩΣ
ΣΗΜΕΡΑ»**

**ΕΠΙΒΛΕΠΟΝΤΕΣ ΚΑΘΗΓΗΤΕΣ: ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΔΕΛΗΣ,
ΕΠΑΜΕΙΝΩΝΤΑΣ ΚΑΡΤΣΩΝΑΣ, ΚΑΛΛΙΜΑΧΟΣ ΝΗΦΑΚΟΣ**

ΣΠΟΥΔΑΣΤΗΣ: ΗΛΙΑΣ ΜΠΑΚΕΑΣ

Α.Μ. : 2001058

ΚΑΛΑΜΑΤΑ 2018

Πρόλογος

Το θέμα που διαπραγματεύεται η παρούσα πτυχιακή εργασία είναι η σύγκριση της καλλιέργειας τοπικών ποικιλιών στον κάμπο της Μεσσηνίας σε δύο διαφορετικές εποχές ως προς τα συστήματα καλλιέργειας και ως προς τις ανθρώπινες συνήθειες. Στόχος είναι η παρουσίαση των διαφορών που προκύπτουν από τη σύγκριση των δύο ερευνών. Η επιλογή του θέματος έγινε με βάση το ενδιαφέρον για το Νομό Μεσσηνίας καθώς και για τη διαχρονική εξέλιξη των καλλιεργειών. Είναι χρήσιμο να μελετάμε τις καλλιέργειες του τόπου μας, να τις συγκρίνουμε και να ατενίζουμε το μέλλον ώστε να έχουμε γνώση των ποικιλιών της ελληνικής γης και να φροντίσουμε να μη χαθούν οι ποικιλίες του Μεσσηνιακού κάμπου. Η εκπόνηση της παρούσας εργασίας βασίστηκε στις μελέτες του Αϊβαλιωτάκη, Ν. Ε. (1942) «Ο κάμπος της Μεσσηνίας και οι ορεινά λεκάναι αυτού» και «Καταγραφή και συλλογή τοπικών ποικιλιών σε χωριά και οικισμούς πέντε τέως Δήμων της Μεσσηνίας» του Γεωπονικού Πανεπιστημίου Αθηνών.

Στο πρώτο κεφάλαιο της παρούσας εργασίας γίνεται αναφορά στα γενικά χαρακτηριστικά του Νομού Μεσσηνίας. Αναλύεται το κλίμα που επικρατεί στο νομό, τα μορφολογικά στοιχεία που τον χαρακτηρίζουν, η διοικητική διαίρεσή του και τέλος, η πληθυσμιακή και δημογραφική διάθρωσή του. Εν συνεχεία το δεύτερο και τρίτο κεφάλαιο βασίζεται στην έρευνα του Αϊβαλιωτάκη, Ν. Ε. (1942). Παρουσιάζεται ο τρόπος και οι συνήθειες διαβίωσης των κατοίκων της Μεσσηνίας. Με γνώμονα τη μελέτη του Αϊβαλιωτάκη αναλύονται οι τρόποι οργάνωσης της παραγωγής και οι τοπικές ποικιλίες του νομού. Το τέταρτο κεφάλαιο της μελέτης είναι βασισμένο σε έρευνα του Γεωπονικού Πανεπιστημίου Αθηνών και στην καταγραφή των πολυετών τοπικών ποικιλιών σε διάφορες περιοχές και τέλος μέσα από τη συγκριτική μελέτη των δύο ερευνών προκύπτουν τα συμπεράσματα για τις μεσσηνιακές ποικιλίες στην εποχή μας.

Πίνακας περιεχομένων

Περιεχόμενα Πινάκων	46
Περιεχόμενα Εικόνων	46
Πίνακας περιεχομένων.....	3
Πρόλογος	2
Κεφάλαιο 1ο – Γενικά χαρακτηριστικά του Νομού Μεσσηνίας.....	5
1.1 Το κλίμα στο Ν. Μεσσηνίας.....	5
1.2 Μορφολογικά Στοιχεία	6
1.3 Διοικητική διαίρεση.....	8
1.4 Πληθυσμιακή και δημογραφική διάθρωση.....	10
Μέρος Α- Έρευνα Ν.Ε. Αίβαλιωτάκη	12
Κεφάλαιο 2 ^ο – Φυσικές και οικονομικές συνθήκες και οργάνωση παραγωγής	12
2.1 Φυσικές συνθήκες.....	12
2.2 Οικονομικές και κοινωνικές συνθήκες	13
2.3 Η οργάνωση της παραγωγής.....	16
2.4 Τα φυτικά προϊόντα	17
2.4.1 Κατανομή των διάφορων καλλιεργειών	17
Κεφάλαιο 3 ^ο – Οι τοπικές ποικιλίες της Μεσσηνίας.....	21
3.1 Τα χειμερινά σιτηρά.....	21
3.2 Τα εαρινά σιτηρά	22
3.3 Τα ψυχανθή.....	23
3.4 Βιομηχανικά φυτά.....	25
3.5 Δενδρώδεις καλλιέργειες	26
3.5.1 Συκιές.....	26
3.5.2 Εσπεριδοειδή.....	27
3.5.3 Άλλα οπωροφόρα δέντρα.....	29
3.6 Λαχανικά.....	31

3.7 Αμπέλια.....	35
3.8 Πατάτα	36
3.9 Ελιά.....	38
Μέρος Β- Έρευνα Γεωπονικού Πανεπιστημίου Αθηνών	39
Κεφάλαιο 4 ^ο – Καταγραφή των τοπικών πολυετών ποικιλιών σε χωριά και οικισμούς της Μεσσηνίας.....	39
Κεφάλαιο 5 ^ο – Συγκριτική μελέτη	43
Βιβλιογραφία	45

Κεφάλαιο 1ο – Γενικά χαρακτηριστικά του Νομού Μεσσηνίας

1.1 Το κλίμα στο Ν. Μεσσηνίας

Η περιοχή της Μεσσηνίας παρουσιάζει ιδιόμορφες καιρικές και κλιματολογικές συνθήκες. Το κλίμα του νομού είναι εύκρατο, με ήπιο χειμώνα και εκτεταμένο και θερμό καλοκαίρι. Η ψυχρή περίοδος διαρκεί από το Νοέμβριο έως τον Απρίλιο και η θερμή από το Μάιο έως τον Οκτώβριο.

Η μέση ετήσια θερμοκρασία κυμαίνεται περί τους 18°C, με μικρές διαφοροποιήσεις στα ορεινά. Το μέσο ετήσιο ύψος των βροχοπτώσεων φτάνει τα 65,2 χιλιοστά ανά έτος, με το μέγιστο ύψος να εμφανίζεται το Δεκέμβριο, με 152,6 χιλιοστά, ενώ η μέση ετήσια σχετική υγρασία φτάνει το 67,85%.

Οι άνεμοι συνήθως, νοτιοδυτικοί και βόρειοι, παρουσιάζουν σχετικά μικρές εντάσεις (4,7-5,7), εκτός της περιοχής της Μεθώνης και της Κυπαρισσίας. Το χιόνι είναι μάλλον σπάνιο στα πεδινά και ημιορεινά και εκδηλώνεται κυρίως από τον Ιανουάριο έως το Μάρτιο.

Εν κατακλείδι, οι πολύ καλές κλιματολογικές συνθήκες του νομού επιτρέπουν την ανάπτυξη, τόσο των εναλλακτικών μορφών τουρισμού, όσο και άλλων δραστηριοτήτων, καθ' όλη την διάρκεια του έτους.

1.2 Μορφολογικά Στοιχεία

Συνοπτικά, τα μορφολογικά στοιχεία παρουσιάζονται στον Πίνακα 1 και αναλύονται στην συνέχεια.

Πίνακας 1: Μορφολογικά στοιχεία

Δήμος	Μορφολογικά Χαρακτηριστικά Δήμου
Αβίας	Σύνθεση ορεινών, ημιορεινών & παραλιακών εκτάσεων
Αετού	Σύνθεση ορεινών & ημιορεινών
Αίπειας	Σύνθεση ορεινών, πεδινών & παραλιακών εκτάσεων
Ανδανίας	Ορεινές, ημιορεινές & πεδινές
Ανδρούσας	Σύνθεση ημιορεινών & πεδινών
Άριος	Πεδινός
Αριστομένους	Ορεινός
Αρφαρών	Πεδινός
Αυλώνος	Παραλιακές, ημιορεινές & πεδινές
Βουφράδος	Ημιορεινός
Γαργαλιάνων	Παραλιακές και πεδινές
Αωρίου	Σύνθεση ορεινών & πεδινών
Είρας	Ορεινός
Θουρίας	Πεδινός με μικρούς ορεινούς όγκους
Ιθώμης	Σύνθεση ορεινών & πεδινών
Καλαμάτας	Παραλιακές, ημιορεινές, ορεινές & πεδινές εκτάσεις
Κορώνης	Σύνθεση πεδινών και ημιορεινών
Κυπαρισσίας	Σύνθεση παραλιακών, ημιορεινών & πεδινών εκτάσεων
Λεύκτρου	Σύνθεση ορεινών, ημιορεινών & πεδινών εκτάσεων
Μεθώνης	Πεδινός στο μεγαλύτερο μέρος
Μελιγαλά	Πεδινός κατά πλειοψηφία
Μεσσήνης	Σύνθεση παραλιακών, πεδινών & ημιορεινών εκτάσεων
Νέστορος	Σύνθεση ορεινών, ημιορεινών & πεδινών
Οιγαλίας	Σύνθεση ημιορεινών & πεδινών
Παπαφλέσσα	Σύνθεση ημιορεινών & πεδινών
Πεταλιδίου	Σύνθεση παραλιακών, πεδινών & ορεινών εκτάσεων
Πύλου	Σύνθεση ημιορεινών & πεδινών
Φιλιατρών	Πεδινές κυρίως εκτάσεις
Χίλιοχωρίων	Σύνθεση ορεινών & ημιορεινών
Κοινότητα	Ορεινές κατά πλειοψηφία εκτάσεις
Κοινότητα Τριπύλης	Ορεινές εκτάσεις

Πηγή: ΤΕΔΚ Ν.Μεσσηνίας, 2006

Όσον αφορά τη διαμόρφωση του εδάφους, οι ορεινές περιοχές καταλαμβάνουν 1115 km², οι ημιορεινές 785 km² και οι πεδινές 1088 km². Το υψηλότερο όρος (www.wikipedia.org) είναι ο Ταΰγετος (2407μ. κορυφή Προφήτης Ηλίας) και ακολουθούν το Λυκαίο (1420μ.), το Τετράζιο (1.389μ.), τα όρη της Κυπαρισσίας (1.217μ.), το όρος Αιγάλεω (1224μ.), το όρος Λυκόδημος (960μ.), το όρος Ωλύκαιη (1.420 μ.), το όρος Ελληνήσα (1.285μ.), ο ιστορικός λόφος της Ιθώμης (1.054μ.), το

όρος της Βαρυμπόμπης (1.140 μ), το όρος Μπούρα (1.051μ.), το Ψυχρό Όρος (1.115 μ) και το όρος Κούκουρας, που αποτελεί το νότιο άκρο της Χερσονήσου της Μεσσηνίας (Στυλιανίδου, Μηλογιαννάκη, Bonetti, Σφήκας, 2002-5:39-43).

Στο κέντρο του νομού, εκτείνεται η εύφορη πεδιάδα της Μεσσηνίας. Μικρότερες πεδιάδες σχηματίζονται επίσης στις ακτές του Ιονίου. Ο νομός στερείται λιμνών, αλλά ιστορικά στοιχεία αναφέρουν την ύπαρξη μιας λεκάνης στα βόρεια του νομού, μεταξύ των ορεινών όγκων Νόμια, Ιθώμη και Ελληνίτσα. Ο μεγαλύτερος ποταμός είναι ο Πάμισος, μήκους 3 χιλιομέτρων, ενώ μικρότεροι ποταμοί είναι η Νέδα και ο Βελίκας και ο σημαντικός χείμαρρος Νέδων. Σε όλο το μήκος της ακτογραμμής του Μεσσηνιακού κόλπου, τέλος, υπάρχουν εξαιρετικές παραλίες, κολπίσκοι και όρμιοι.

Η Μεσσηνιακή γη φιλοξενεί περισσότερα από 700 είδη φυτών, εκ των οποίων τα 80 είναι ενδημικά, ενώ τα 32 τα συναντά κανείς μόνο στις ψηλές κορυφές του Ταυγέτου. Στην πεδινή ζώνη κυριαρχούν οι ελαιώνες, ενώ σημαντική έκταση καλύπτουν οι συκιές και τα αμπέλια. Απαντώνται επίσης εκτάσεις καλαμποκιού, κριθαριού και άλλων σιτηρών, κηπευτικά, όσπρια και εσπεριδοειδή. Όσον αφορά την πανίδα, στο νομό Μεσσηνίας ζουν πολλά άγρια ζώα και πουλιά, καθώς οι εδαφοκλιματολογικές συνθήκες διευκολύνουν τη διαμονή και διαβίωσή τους. Οι μεσογειακές φώκιες *Monachus Monachus* και οι θαλάσσιες χελώνες *Caretta - Caretta* διαβιούν και αναπαράγονται σε ασφαλείς Μεσσηνιακούς χώρους: ειδικότερα οι *Caretta - Caretta* γεννούν τα αυγά τους στις ακρογιαλιές ανάμεσα στο Καλό Νερό (περιοχή Κυπαρισσίας) και τις εκβολές της Νέδας, αλλά και στις παραλίες Βοϊδοκοιλιά, Γλυφαδάκι, Ρωμανού και Μάτι στην Πύλο.

Στις μεσσηνιακές θάλασσες υπάρχουν σημαντικοί ψαρότοποι (Μεθώνη, Χράνοι, Νέα Κορώνη, Μαραθούπολη) ενώ, τέλος, στην ημιορεινή και στην ορεινή ζώνη ζουν διάφορα σαρκοφάγα ζώα, ενώ στα δασικά οικοσυστήματα απαντώνται και σπάνια αρπακτικά όπως ο βασιλαετός. Στο νησάκι της Σαπιέντζας ζουν κοπάδια από κρητικούς αίγαγρους (τα γνωστά κρι κρι), αιγοπρόβατα (μουφλόν), ενδημικά πτηνά όπως φασιανοί, πέρδικες, και αγριοπερίστερα καθώς και αποδημητικά όπως ορτύκια, μπεκάτσες και τσίχλες.

1.3 Διοικητική διαίρεση

Ο νομός Μεσσηνίας βρίσκεται στο νοτιοδυτικό άκρο της Πελοποννήσου και συνορεύει με τους νομούς Λακωνίας, Αρκαδίας και Ηλείας. Δυτικά βρέχεται από το Ιόνιο Πέλαγος και τον Κυπαρισσιακό Κόλπο, ενώ στα νότια από το Μεσσηνιακό Κόλπο. Ο νομός έχει έκταση 2.991 τετρ. χλμ., πληθυσμό 176.876 κατοίκους (απογραφή 2001) και πυκνότητα 56 κατοίκους ανά τετρ. χλμ. Είναι ο τέταρτος σε μέγεθος νομός της Πελοποννήσου μετά τους νομούς Αρκαδίας, Λακωνίας και Αχαΐας. Πρωτεύουσα του νομού είναι η Καλαμάτα, με 49.550 κατοίκους.

Διοικητικά ο νομός Μεσσηνίας (μετά την εφαρμογή του σχεδίου Ι. Καποδίστριας, βάσει της οποίας πραγματοποιήθηκε η μελέτη) χωριζόταν σε 29 δήμους και 2 κοινότητες. Σύμφωνα με Απόσπασμα από τα επίσημα Πρακτικά της ΡΑΓ', 1ης Ιουνίου 2010, Συνεδρίασης της Ολομέλειας της Βουλής, στην οποία ψηφίστηκε το σχέδιο νόμου «Νέα Αρχιτεκτονική της Αυτοδιοίκησης και της Αποκεντρωμένης Διοίκησης - Πρόγραμμα Καλλικράτης», του Υπ. Εσωτερικών Αποκέντρωσης & Ηλεκτρονικής Διακυβέρνησης στο Νομό Μεσσηνίας συνιστώνται πλέον έξι (6) δήμοι:

1. **Δήμος Καλαμάτας** με έδρα την Καλαμάτα αποτελούμενος από τους δήμους
α. Άριος, β. Αρφαρών, γ. Θουρίας και δ. Καλαμάτας, οι οποίοι καταργούνται.
2. **Δήμος Μεσσήνης** με έδρα τη Μεσσήνη αποτελούμενος από τους δήμους
α. Αιπείας, β. Ανδρούσας γ. Αριστομένους, δ. Βουφράδων, ε. Ιθώμης, στ. Μεσσήνης, ζ. Πεταλιδίου και την κοινότητα Τρικόρφου, οι οποίοι καταργούνται.
3. **Δήμος Πύλου - Νέστορος** με έδρα τη Πύλο αποτελούμενος από τους δήμους
α. Κορώνης, β. Μεθώνης, γ. Παπαφλέσσα, δ. Πύλου, ε. Νέστορος και στ. Χιλιοχωρίων, οι οποίοι καταργούνται.
4. **Δήμος Τριφυλίας** με έδρα την Κυπαρισσία αποτελούμενος από τους δήμους
α. Αετού, β. Αυλώνος, γ. Γαργαλιάνων, δ. Κυπαρισσίας, ε. Φιλιατρών και την κοινότητα Τριπύλας, οι οποίοι καταργούνται.
5. **Δήμος Οιχαλίας** με έδρα το Μελιγαλά αποτελούμενος από τους δήμους
α. Ανδανίας, β. Δωρίου, γ. Είρας, δ. Μελιγαλά και ε. Οιχαλίας, οι οποίοι

καταργούνται.

6. **Δήμος Δυτικής Μάνης** με έδρα την Καρδαμύλη αποτελούμενος από τους δήμους α. Αβίας και β. Λεύκτρου, οι οποίοι καταργούνται. Ο δήμος Δυτικής Μάνης χαρακτηρίζεται ως ορεινός.

Ο χάρτης της προηγούμενης διοικητικής διαίρεσης (Σχέδιο Καποδίστριας) εμφανίζεται στην εικόνα που ακολουθεί .

Εικόνα 1:Ο προηγούμενος Διοικητικός χάρτης, βάσει του σχεδίου Καποδίστριας

1.Δήμος Καλαμάτας, 2. Δήμος Αβίας, 3. Δήμος Αετού, 4. Δήμος Αιπείας, 5. Δήμος Ανδανίας, 6. Δήμος Ανδρούσας, 7. Δήμος Άριος, 8. Δήμος Αριστομένους, 9. Δήμος Αρφαρών, 10. Δήμος Αυλώνα, 11.Δήμος Βουφράδων, 12. Δήμος Γαργαλιάνων, 13. Δήμος Δωρίου, 14. Δήμος Είρας, 15. Δήμος Θουρίας, 16. Δήμος Ιθώμης, 17. Δήμος Κορώνης, 18. Δήμος Κυπαρισσίας, 19. Δήμος Λεύκτρου, 20. Δήμος Μεθώνης, 21. Δήμος Μελιγαλά, 22. Δήμος Μεσσήνης, 23. Δήμος Νέστορος, 24. Δήμος Οιχαλίας, 25. Δήμος Παπαφλέσσα, 26. Δήμος Πεταλιδίου, 27. Δήμος Πύλου, 28. Δήμος Φιλατρών, 29. Δήμος Χιλιοχωρίων, 30. Κοινότητα Τρικόρφου, 31. Κοινότητα Τριπόλας

Οι έδρες των δήμων και στοιχεία για την έκταση, τον πληθυσμό και τον αριθμό των δημοτικών διαμερισμάτων κάθε δήμου του νομού Μεσσηνίας, παρουσιάζονται στον κατωτέρω Πίνακα .

Πίνακας 2: Στοιχεία των Δήμων του Ν. Μεσσηνίας

Δήμος	Έδρα	Συνολική	Πληθ.	Αρ. Δημοτικών
Αβίας	Κάμπος	179.828	3.089	8
Αετού	Κοπανάκι	94.850	3.264	11
Αίπειας	Λογγά	55.572	2.574	5
Ανδανίας	Διαβολίτσι	88.694	3.084	14
Ανδρούσας	Ανδρούσα	54.466	2.820	9
Άριος	Άρις	22.497	2.189	6
Αριστομένους	Αριστομένης	90.678	3.413	11
Αρφαρών	Αρφαρά	87.615	3.212	8
Αυλώνας	Σιδηρόκαστρο	112.898	2.626	10
Βουφράδος	Χατζή	42.360	1.802	6
Γαργαλιάνων	Γαργαλιάνοι	122.680	9.083	7
Δωρίου	Δώριο	102.832	4.069	9
Είρας	Νέδα	86.654	997	8
Θουρίας	Θουρία	76.992	4.106	6
Ιθώμης	Βαλύρα	90.428	2.466	8
Καλαμάτας	Καλαμάτα	253.209	57.620	14
Κορώνης	Κορώνη	105.163	5.067	10
Κυπαρισσίας	Κυπαρισσία	101.018	8.648	11
Λεύκτρου	Καρδαμούλη	222.981	5.585	19
Μεθώνης	Μεθώνη	97.202	2.638	6
Μελιγαλά	Μελιγαλάς	78.193	4.040	11
Μεσσήνης	Μεσσήνη	84.602	11.041	14
Νέστορος	Χώρα	91.902	5.552	8
Οιχαλίας	Μερόπη	59.060	2.797	10
Παπαφλέσσα	Βλαχόπουλο	42.137	2.205	5
Πεταλιδίου	Πεταλίδι	104.970	3.601	12
Πύλου	Πύλος	143.911	5.402	11
Φιλιατρών	Φιλιατρά	114.877	9.334	6
Χιλιοχωρίων	Χανδρινού	73.950	2.916	5/2
Κοινότητα	Τρίκορφο	42.938	1.037	5
Κοινότητα	Σελλάς	69.696	626	7

Πηγή: ΤΕΔΚ Νομού Μεσσηνίας, 2006

1.4 Πληθυσμιακή και δημογραφική διάθρωση

Ο νομός Μεσσηνίας συγκεντρώνει ποσοστό 1,5% του πληθυσμού της χώρας με τάση μείωσης, αφού έχει υψηλό ποσοστό φυσικής μείωσης του πληθυσμού τα τελευταία χρόνια (μείωση 3.3% των γεννήσεων/1000 κατοίκους το 2007) αλλά και χαμηλή αναλογία μαθητών Δημοτικού ανά 1000 κατοίκους (54, με μέσο όρο χώρας τους 57).

Πίνακας 3: Δημογραφικά, οικονομικά και λοιπά στοιχεία του Ν. Μεσσηνίας

	Απογραφή		Διακύμανση ανά έτη								
	1991	2001	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	
ΠΛΗΘΥΣΜΟΣ											
Αριθμός μόνιμων	160.601	166.5	166.6	1	166.6	166.	167.	166.	165.	165.	
Επιφάνεια σε τ.χμ.	2.991	2.991	2.991	2	2.991	2.99	2.99	2.99	2.99	2.99	
Πυκνότητα	55,9	55,68	55,7	5	55,7	55,8	55,9	55,6	55,4	55,5	
Αστικός πληθυσμός	76.819	84.55									
Αγροτικός	90.145	92.31									
Γ άμοι (μόνιμη κατ.	737		739	5	669	675	708	543	697	68	
Γ ενήσεις (μόνιμη	1.408		1.352	1	1.310	1.31	1.37	1.34	1.36	1.46	
Θάνατοι	2.062		2.174	2	2.126	2.05	2.10	2.00	2.00	2.03	
Αρ. νοικοκυριών		54.79									
Άνεργοι								6.33	5.67	5.58	
Φυσική αύξηση			-4,9	-	-4,9	-4,4	-4,4	-3,9	-3,9	-	
Άνεργοι εργατικού								9	8,9	7,9	

Πηγή: Οι Νομοί της Ελλάδος, 2009:194

Μέρος Α- Έρευνα Ν.Ε. Αϊβαλιωτάκη

Κεφάλαιο 2^ο – Φυσικές και οικονομικές συνθήκες και οργάνωση παραγωγής

2.1 Φυσικές συνθήκες

➤ Κλίμα

Ο Ν. Αϊβαλιωτάκης στην έρευνα του « Ο κάμπος της Μεσσηνίας και οι ορεινές λεκαναί αυτού» περιγράφει το κλίμα που επικρατούσε στη Μεσσηνία κατά την περίοδο της συγγραφής της έρευνας τους καθώς και τις επιπτώσεις που επέφερε στις καλλιέργειες του τόπου.

Η Μεσσηνία χαρακτηρίζεται από θερμό καλοκαίρι και ήπιο χειμώνα λόγω της ΝΔ. θέσης της στο χάρτη της Ελλάδος. Η μέση ετήσια θερμοκρασία είναι 18,7 βαθμούς Κελσίου. Ο Ιανουάριος είναι ο ψυχρότερος μήνας του έτους με μέση θερμοκρασία 11,2 ενώ θερμότερος μήνας είναι ο Αύγουστος με μέση θερμοκρασία 27,4. Λόγω του ήπιου κλίματος η Μεσσηνία δεν αντιμετωπίζει συχνά παγετούς. Τους μήνες Μάρτιο και Απρίλιο οι μερικοί παγετοί επηρεάζουν τις σταφιδάμπελους και τις κηπευτικές καλλιέργειες καθώς την εν λόγω περίοδο οι βλαστοί είναι πολύ τρυφεροί. Όσον αφορά τις βροχοπτώσεις, η Μεσσηνία παρουσιάζει αρκετά μεγάλο ύψος βροχής και συγκεκριμένα 839,5mm. Το χειμώνα υπάρχει μεγαλύτερη βροχόπτωση αλλά δεν δημιουργεί ιδιαίτερα προβλήματα καθώς οι βροχές είναι έντονες αλλά με μικρή διάρκεια. Το καλοκαίρι δεν υπάρχουν βροχοπτώσεις αλλά η Μεσσηνία δεν θεωρείται ξηρή λόγω της ύπαρξης υπεδάφιου ύδατος. Στην περιοχή δεν συναντάται χιονόπτωση αλλά χαλάζι. Το χειμώνα και την άνοιξη το χαλάζι μπορεί να βλάψει τα εσπεριδοειδή, τις σταφιδάμπελους και την καλλιέργεια πατάτας. Ένα φαινόμενο που συναντάται σ' όλη τη διάρκεια του χρόνου είναι η πάχνη η οποία διευκολύνει την ανάπτυξη μυκητολογικών ασθενειών την περίοδο της άνοιξης. Το φθινόπωρο και το καλοκαίρι παρατηρούνται καταιγίδες με μέση ετήσια τιμή 28 ημερών. Η κάθε εποχή στη Μεσσηνία έχει τους δικούς της ανέμους. Συγκεκριμένα κατά τη χειμερινή περίοδο οι βόρειοι άνεμοι προκαλεί ζημιά στα ελαιόδεντρα ρίχνοντας τον καρπό τους αλλά και στα εσπεριδοειδή και στις συκιές. Ο νότιος άνεμος προκαλεί

βροχοπτώσεις και επιφέρει ζημιές στα λαχανικά, στις καλλιέργειες πατάτας και στις παραλιακές εκτάσεις.

Το μεσσηνιακό περιβάλλον είναι ευνοϊκό για τη δημιουργία χειμάρρων. Ο μεγάλος αριθμός αυτών οφείλονται στο γεγονός ότι υποβοηθούνται από τις απότομες κλίσεις των ορεινών περιοχών, τη γεωλογική και πετρολογική σύσταση και την καταστροφή των δασών. Οι κυριότεροι χείμαρροι της Άνω και Κάτω Μεσσηνίας είναι ο Ξερίλλας, του Αγίου Φλώρου, του Άριος, ο Δουράκος, ο Τσάκωνας, ο Χάραδρος, ο Αμφύτας, ο Πύρναξ, το Λυγίδι και ο Βαρυμπόμπης. Οι χείμαρροι που αναφέρθηκαν παραπάνω δεν προκαλούν μεγάλες ζημιές σε σπίτια και οδικά δίκτυα παρά μόνο μικρές κατολισθήσεις. Αντιθέτως, στις πεδιάδες οι ζημιές είναι μεγάλες καθώς πλημμυρίζουν και μπορεί να καταστραφεί ή να ελαττωθεί η παραγωγικότητα του εδάφους. Τα ελαιόδεντρα και τα αμπέλια είναι ανθεκτικά απέναντι στους χείμαρρους ενώ οι καλλιέργειες των σύκων δεν αντέχουν τις πλημμύρες με αποτέλεσμα να αποξηραίνονται.

➤ Έδαφος

Τα βασικά πετρώματα του ορεινού και του ημιορεινού εδάφους είναι οι ασβεστόλιθοι. Πρόκειται για εδάφη πλούσια σε οξέα σιδήρου και αλουμίνιου τα οποία είναι πρόσφορα για την καλλιέργεια λούπινων και συκιάς. Το επιφανειακό στρώμα του εδάφους είναι ανάμεικτο από χοντρούς κόκκους και χαλίκια ασβεστόλιθου. Εκτός των ασβεστολιθικών πετρωμάτων στα παραπάνω εδάφη συναντάμε αργιλικούς σχιστόλιθους και φλύσχη. Τα εδάφη του πεδινού τμήματος σχηματίζονται από ασβεστολιθικά πετρώματα Τριπόλεως, κροκαλοπαγή, νεογενείς μάργα, νεογενείς άμμο και σε ορισμένα σημεία από φλύσχη. Τα εδάφη της περιοχής εμφανίζονται ιδιαίτερα παραγωγικά και παρουσιάζουν ενδείξεις αύξησης της παραγωγικότητάς τους.

2.2 Οικονομικές και κοινωνικές συνθήκες

Ο πληθυσμός στα ορεινά, σύμφωνα με την απογραφή του 1937 ανέρχεται στους 39.845 κατοίκους με 5,2 άτομα σε κάθε οικογένεια. Στα πεδινά ο πληθυσμός είναι

78.238 άτομα με 4,8 άτομα ανά οικογένεια. Στον κάμπο παρατηρείται μεγαλύτερη γονιμότητα αλλά και θνησιμότητα. Σύμφωνα με την έρευνα του Αϊβαλιωτάκη (1942) οι άνδρες παντρεύονται σε ηλικία 25-35 ετών ενώ οι γυναίκες σε ηλικία 20-30 ετών. Παράλληλα εμφανίζεται μείωση στην τέλεση γάμων γεγονός που οφείλεται στη μείωση του εισοδήματος, το μεγάλο κόστος της νέας ζωής και στις νέες αντιλήψεις των νέων γύρω από το γάμο. Ιδιαίτερα σημαντική είναι η παρατήρηση του Αϊβαλιωτάκη (1942) σχετικά με τη μετακίνηση του πληθυσμού. Στο Ν. Μεσσηνίας δεν παρατηρούνται σημαντικές μετακινήσεις καθώς οι οικονομικές και κλιματικές συνθήκες είναι πρόσφορες και επιτρέπουν στην πλειοψηφία των κατοίκων να αναπτύσσουν τις δραστηριότητες τους στον τόπο τους. Μετανάστευση κατοίκων υπήρξε προς την Αμερική και προς τα μεγάλα αστικά κέντρα. Εν συνεχεία, ο Αϊβαλιωτάκης (1942) μέσα από την έρευνα του διαπίστωσε ότι ορισμένοι κάτοικοι έχουν διπλή κατοικία μια χειμερινή και μια θερινή όπου διαμένουν ανάλογα με την εποχή του έτους και των προγραμματισμένων προς εκτέλεση εργασιών. Η εύρεση εργασίας ήταν ορισμένες φορές η αιτία για τη μετακίνηση κάποιων κατοίκων κυρίων κατά την εποχή του σκαλίσματος και του τρύγου των αμπελιών.

Μεταξύ των κατοίκων των διάφορων περιοχών παρουσιάζονται αρκετές διαφορές όπως η εργατικότητα, η νοοτροπία και η ψυχοσύνθεση. Όπως αναφέρεται στην έρευνα, οι Μεσσήνιοι παρουσιάζονται ισχυρογνώμονες, πεισματάρηδες και φιλόδοκοι. Οι ορεινοί κάτοικοι της Μεσσηνίας παρουσιάζονται εργατικοί, φιλήσυχοι και οικονόμοι λόγω της μικρότερης γονιμότητας του εδάφους. Από την άλλη πλευρά, οι πεδινόι εμφανίζουν μεγαλύτερα έσοδα από τις καλλιέργειες τους και κατά συνέπεια μεγαλύτερη αγοραστική δύναμη. Όλοι οι κάτοικοι χαρακτηρίζονται ευφυείς, εργατικοί και δραστήριοι.

Διαφορές παρουσιάζουν και οι κατοικίες των Μεσσήνιων. Συγκεκριμένα, τα σπίτια στα ορεινά είναι μικρά, χαμηλά, λιθόχτιστα, με στέγη από κεραμίδια, μικρά παράθυρα και ευάερη διαρρύθμιση. Τα πεδινά σπίτια είναι ευρύχωρα, με περισσότερα δωμάτια και με μεγαλύτερα παράθυρα. Συνήθως τα σπίτια στα πεδινά παρουσιάζουν καλύτερη εμφάνιση αλλά έχουν την ίδια αυλή με περιτοιχισμένη με μάντρα ή σύρμα όπως και στα ορεινά.

Η βάση της διατροφής των κατοίκων είναι το ψωμί το οποίο το παρασκευάζουν από σιτάρι. Η παραγόμενη ποσότητα σιταριού, αραβόσιτου και κρίθης δεν επαρκεί για

την ικανοποίηση των αναγκών τους κι έτσι καταφεύγουν στην αγορά σιτάλευρου. Το πρωινό τους γεύμα αποτελείται από ψωμί με τυρί, τσάι ή καφέ. Το μεσημεριανό τους είναι άγρια λαχανικά από τα ορεινά. Τρέφονται με ντομάτα, χλωρά φασόλια, διάφορα είδη κράμβης όπως λάχανο και κραμπί και όσπρια όπως φασόλια, φακή και λίγα κουκιά. Χρησιμοποιούν ελαιόλαδο παραγωγής τους και ζυμαρικά όπως τραχανά και χυλοπίτες. Τα φρέσκα ψάρια δεν υπάρχουν στη διατροφή τους καθώς τρέφονται με παστό βακαλάο και ρέγγα. Κάθε οικογένεια τρώει κρέας κάθε 10-15 ημέρες και τις μεγάλες εορτές. Κάθε οικογένεια χρειάζεται πέντε πουλερικά το χρόνο ενώ συνηθίζουν να πίνουν αρκετές οκάδες κρασί. Κατά τους καλοκαιρινούς μήνες συμπεριλαμβάνουν στη διατροφή τους σύκα, αχλάδια και σταφύλια.

Παλαιότερα της έρευνας οι κάτοικοι εμφάνιζαν μεγάλα ποσοστά αναλφαβητισμού και συγκεκριμένα οι γυναίκες σε ποσοστό 90% ενώ οι άνδρες σε ποσοστό 10%. Με την υποχρεωτική εκπαίδευση όλοι οι κάτοικοι έχουν την υποχρεωτική δημοτική εκπαίδευση. Παρά την οικονομική δυσχέρεια της τότε εποχής, πολλοί νέοι μετέβησαν στο πανεπιστήμιο ώστε να λάβουν ανώτερη μόρφωση. Αξίζει να αναφερθεί ότι όνειρο κάθε γεωργού είναι η μόρφωση των παιδιών του με στόχο την αποφυγή της χειρωνακτικής εργασίας.

Όσον αφορά την κοινωνική ζωή, τα ορεινά χωριά είναι περιορισμένα. Μοναδική ψυχαγωγία τα καφενεία στα οποία αναπτύσσονται συζητήσεις και τυχερά παιχνίδια. Κατά τους καλοκαιρινούς μήνες παρουσιάζεται πιο έντονη κινητικότητα λόγω παραθερισμού των ντόπιων και των ξένων επισκεπτών. Στα πεδινά λόγω της καλύτερης οικονομικής κατάστασης η κοινωνική ζωή είναι πιο έντονη και ζωνρή. Τόσο στα ορεινά όσο και στα πεδινά ευκαιρία για γλέντι είναι οι μεγάλες εορτές, τα πανηγύρια και οι τέλεση γάμων.

Οι συνθήκες εργασίας παρουσιάζουν διαφορές ανάμεσα στα ορεινά και στα πεδινά. Στα ορεινά είναι πιο δύσκολη και σκληρή η εργασία. Εκεί οι άνθρωποι καλλιεργούσαν φυτά μεγάλης καλλιέργειας τα οποία απαιτούν ετήσια φροντίδα και μεγάλες εκτάσεις και κατά δεύτερον με την ημι-οικόσιτη κτηνοτροφία. Στα πεδινά η κύρια ασχολία των κατοίκων ήταν η καλλιέργεια της σταφιδαμπέλου, των ελαιόδεντρων και των συκιών. Έπειτα, ερχόταν η καλλιέργεια σιτηρών και η κτηνοτροφία μικρών ζώων τα οποία τα έτρεφαν στα σπίτια τους. Οι κάτοικοι

εργάζονταν 206 μέρες το χρόνο και ξεκουραζόντουσαν τις Κυριακές, τις ημέρες των εορτών καθώς και όταν είχε κακοκαιρία ή όταν ήταν άρρωστοι.

2.3 Η οργάνωση της παραγωγής

Η Μεσσηνία ήταν ένα από τα λίγα μέρη που εφαρμοζόταν η αυτοκαλλιέργεια. Μόνο το 1%-5% των κτημάτων ήταν διαθέσιμα προς ενοικίαση. Συνεπώς, σχεδόν σ' ολόκληρη την έκταση της Μεσσηνιακής γης επικρατούσε η γεωργική μικροεκμετάλλευση. Αναλυτικότερα, ο κάθε αγρότης είχε τη δική του γεωργική έκταση την οποία καλλιεργούσε με τη βοήθεια των μελών της οικογένειάς του. Σε ορισμένες περιπτώσεις όπως στα πεδινά χωριά ο αγρότης προσλάμβανε εργατικό δυναμικό για τη καλλιέργεια και τη συγκομιδή των καρπών. Οι εργάτες εκτελούσαν συγκεκριμένες εργασίες όπως σκάλισμα, σκάψιμο και συλλογή των σύκων καθώς ο γεωργός δεν ήταν εφικτό να τις υλοποιήσει όλες μόνος τους.

Ο Αϊβαλιωτάκης (1942) στην έρευνα του επισημαίνει ορισμένες διαφορές στο σύστημα καλλιέργειας μεταξύ ορεινών και πεδινών εκτάσεων. Στα ορεινά, παρότι την περιορισμένη έκταση και τη διαθέσιμη εργασία, το 77% της συνολικής καλλιεργήσιμης έκτασης παραμένει σε αγρανάπαυση. Υπάρχει προσωρινή διακοπή της καλλιέργειας των κτημάτων ώστε να αποκτήσουν ξανά την παραγωγικότητα τους. Ενώ στο υπόλοιπο 20% των κτημάτων καλλιεργούνταν ψυχανθή. Τα καλλιεργούμενα ψυχανθή, ανάλογα με το είδος ή τις οικολογικές απαιτήσεις τους καλλιεργούνται για διάφορους σκοπούς. Μερικά από αυτά όπως η μηδική ή τα τριφύλλια, καλλιεργούνται αποκλειστικά και μόνο για το χόρτο τους που υπό διάφορες μορφές χρησιμοποιούνται στη διατροφή των ζώων. Άλλα πάλι όπως τα ρεβίθια ή τα φασόλια, καλλιεργούνται για τα ξερά σπέρματα τους που είναι γνωστά με την γενική ονομασία όσπρια, χωρίς βέβαια για μερικά από αυτά να αποκλείεται η καλλιέργεια τους και για τους χλωρούς λοβούς. Τα ψυχανθή κτηνοτροφικά φυτά περιλαμβάνουν δέντρα (όπως η χαρουπιά και η ψευδακακία), θάμνους (όπως η δενδρώδης μηδική), αλλά τα είδη τα πλέον σημαντικά είναι τα ποώδη ψυχανθή, τόσο ετήσια και όσο και τα πολυετή. Τέλος αρκετά ψυχανθή καλλιεργούνται για διάφορες άλλες εξειδικευμένες χρήσεις, όπως ένα είδος κροταλαρίας για τις ίνες της, ένα είδος γλυκύριζας για τις γλυκές ρίζες της ή διάφορα είδη ακακίας για την παραγωγή αραβικού κόμεος, ενώ αρκετές

εκτάσεις καλλιεργούνται με διάφορα ψυχανθή που αναστρέφονται εντός του εδάφους, με σκοπό τη βελτίωση της γονιμότητας του.

Στον κάμπο, δηλαδή στις πεδινές περιοχές, σε όλες τις ακάλυπτες εκτάσεις καλλιεργούνται χειμερινά ή εαρινά φυτά και μόνο στο 20% καλλιεργούνται ελαιόδεντρα και συκιές. Το όργωμα των κτημάτων γίνεται πιο εύκολα σε σύγκριση με τα ορεινά όπου το έδαφος είναι ανομοιόμορφο και βραχώδες και χρειάζεται τη βοήθεια μηχανημάτων ώστε να γίνει σωστά. Οι καλλιέργειες σίτου δεν απαιτούσαν σκάλισμα. Όσον αφορά την καταπολέμηση ασθενειών γινόταν μόνο στα αμπέλια, στα ελαιόδεντρα και σπάνια στα λαχανικά. Κατά τα έτη της μελέτης, άρχισαν να χρησιμοποιούνται και τα λιπάσματα στις καλλιέργειες όπου μέχρι τότε δεν το συνήθιζαν.

2.4 Τα φυτικά προϊόντα

2.4.1 Κατανομή των διάφορων καλλιεργειών

Σύμφωνα με τη μελέτη του Αϊβαλιωτάκη (1942) στα ορεινά το σύνολο των στρεμμάτων ανερχόταν στα 212.033 στρέμματα ενώ στα πεδινά στα 179.908 στρέμματα. Στα ορεινά, από τα φυτά μεγάλης καλλιέργειας, τα σιτηρά κατέχουν το 80% της συνολικής έκτασης δηλαδή 87.970 στρέμματα. Τα ψυχανθή κατέχουν 19.055 στρέμματα δηλαδή το 17,3 % και τα υπόλοιπα φυτά το 2,7% της συνολικής παραγωγής. Σε αγρανάπαυση μένουν 95.000 στρέμματα. Εν συνεχεία, στον κάμπο τα σιτηρά κατέχουν το 73,3% δηλαδή 21.078 στρέμματα, τα ψυχανθή 12,1% και τα βιομηχανικά φυτά 4.172 στρέμματα σε ποσοστό 14,6%. Πολλά από τα φυτά καλλιεργούνται σε εκτάσεις που υπάρχουν ελαιόδεντρα και συκιές λόγω των περιορισμένων εκτάσεων που είναι διαθέσιμες για καλλιέργεια.

Η κατανομή αυτών παρουσιάζεται αναλυτικά στους παρακάτω πίνακες.

Πίνακας 4: Δενδρώδεις Καλλιέργειες

Δενδρώδεις Καλλιέργειες	Ορεινά	Πεδινά
Σταφιδολαμπελοι	17.905 (17,9%)	44.725 (32,4%)
Αμπέλια	16.165 (16,1%)	24.040 (17,4%)
Ελαιώνες	65.905 (66%)	64.010 (46,3%)
Συκαιώνες		
Ποτιστικά και Ξηρικά		
Εσπεριδοειδή	-	5.400 (3,9%)

Πίνακας 5: Φυτά Μεγάλης Καλλιέργειας

Φυτά Μεγάλης Καλλιέργειας	Ορεινά	Πεδινά
Σίτος	50.700 (46,1%)	
Σμιγός (μείγμα σίτου και κριθής)	13.050 (11,9%)	635 (2,2%)
Κριθή	3.480 (3,1%)	933 (3,2%)
Σίκαλης	380 (0,3%)	

Βρώμη	10.475 (9,5%)	2.004 (6,9%)
Καλαμπόκι (Αραβόσιτος)	9.235 (8,5%)	
Φασόλια	-	7.318 (25,3%)
Σόργον	650 (0,6%)	500 (1,7%)
Βίκος	4.755 (4,3%)	1.865 (6,4%)
Φακή	7.245 (6,6%)	28 (0,1%)
Ρεβίθια	475 (0,4%)	-
Λούπινα	4.195(3,8%)	994 (3,4%)
Αραχίς	2.385 (2,2%)	658 (2,2%)
Σουσάμι (Σήσαμον)	-	115 (0,4%)
Ρύζι (Όρυζα)	-	1.560 (5,5%)
Βαμβάκι (Βάμβαξ)	-	4.057 (14,2%)

Πίνακας 6: Λαχανικά

Λαχανικά	Ορεινά	Πεδινά
Πατάτα	1.096 (1%)	5.268 (48,4%)
Κρεμμύδια	1.142 (1%)	
Σουσάμι (Σησαμον)	220 (0,3%)	
Λινάρη (Λίνον)	450 (0,4%)	
Χλωρά φασόλια	-	1.060 (9,6%)

Ντομάτα	-	1.820 (16,7%)
Πεπονοειδή	-	1.208 (11,7%)
Μελιτζάνες και μπάμιες	-	710 (6,5%)
Διάφορα λαχανικά	-	560 (5,1%)
Διάφορα	-	200 (2%)

Κεφάλαιο 3^ο – Οι τοπικές ποικιλίες της Μεσσηνίας

3.1 Τα χειμερινά σιτηρά

Στα ορεινά όπως παρουσιάζεται και στον Πίνακα 1 ο σίτος κατέχει το μεγαλύτερο μέρος της καλλιέργεια σε ποσοστό 46,1%, ακολουθεί ο σμιγός με 11,9% και τέλος το 3,9% της καλλιέργεια κατέχει η κριθή και η σίκαλη. Πριν από τη μελέτη, παρατηρείται ότι στον κάμπο δεν καλλιεργούσαν χειμερινά σιτηρά. Αυτό άλλαξε και ο σίτος κατέχει το 28,3% και ακολουθούν ο σμιγός, η κριθή, η βρώμη, ο αραβόσιτος και τα ρύζι με 5,5% επί της συνολικής καλλιέργειας. Τα τελευταία χρόνια, όμως, η καλλιέργεια των χειμερινών σιτηρών ισούται με το ¼ της συνολικής καλλιέργειας ενώ στα ορεινά κατέχει το ½ της καλλιέργειας. Μεγαλύτερη καλλιέργεια και παραγωγή κριθαριού έχουν τα πεδινά χωριά Κατσαρού, Αγίου Φλώρου, Δεσύλλα, Ηλέκτρα καθώς και τα ημιορεινά Αετός και Ψαρί. Οι καλλιεργούμενες ποικιλίες κριθής είναι η εξάστιχη, η τετράστιχη και η γυμνοκριθής, η οποία παράγει καλύτερης ποιότητας κριθαρένιο ψωμί και προτιμάται από τα Αρφαρά, Ηλέκτρα, Κάτω Μέλπεια και Πολίχνη. Την περισσότερη βρώμη παράγουν στα ορεινά των χειμάρρων του Πυρνάκος, του Λυγιδίου, της Βαρυμπόμπης, στο χωριό Άκοβος και στα πεδινά στο χωριό Σολάκι. Η σίκαλη καλλιεργείται στο ορεινό χωριό Νιοχώρι της Αρκαδίας εκεί όπου λόγω του ψύχους δεν μπορεί να ευδοκιμήσει κανένα άλλο σιτηρό. Οι τοπικές ποικιλίες που καλλιεργούνται στην Μεσσηνία πριν και μετά το 1940 είναι «Μαυραγάνι» και «Ασπρόσταρο» στον Ξηρίλλα, «Κοκκινοσίτι», «Μαυραγάνι» και «Χονδροσίτι» στον Άγιο Φλώρο και στο Άριο, πλάκα, «Μαυραγάνι» και «Ασπρόσταρο» στο Δουράκου, «Πλάκα» και «Γκρινιά» στην Τσακλώνα, «Ασπροσίτι» και «Τσουγκριάς» στον Πύρνακο και στο Λυγίδιο και τέλος στη Βαρυμπόμπη συναντάμε τις ποικιλίες «Χονδροσίτι», «Πλάκα», «Γκρινιάς» και «Μαυραγάνι». Στον κάμπο συναντούσε κανείς τρεις ποικιλίες, «Ασπρόσταρο», «Γκρινιά» και «Μαυραγάνι» αλλά μετά την εισαγωγή ξένων ποικιλιών οι οποίες σημείωσαν πολύ καλή παραγωγή οι καλλιεργητές στον κάμπο προτίμησαν τους ξένους βελτιωμένους σπόρους.

Πίνακας 7: Ποσοστιαία κατανομή σιτηρών επί της συνολικής έκτασης των Φυτών Μεγάλης Καλλιέργειας (ΦΜΚ) στον κάμπο και στις ορεινές λεκάνες της Μεσσηνίας (με βάση τον Αϊβαλιωτάκη (1942))

Καλλιέργεια κατά γεωγραφική περιοχή			
Ορεινές λεκάνες	% έκτασης ΦΜΚ	Κάμπος	% έκτασης ΦΜΚ
Σίτος	46,1	Σίτος	28,3
Σμιγός	11,9	Σμιγός, κριθή, βρώμη	12,3
Κριθάρι, σίκαλη	3,4	Αραβόσιτος	25,3
		Ρύζι	5,5

Πίνακας 8: Τοπικές ποικιλίες που καλλιεργούνταν στον κάμπο της Μεσσηνίας και στις ορεινές του λεκάνες το 1940 (με βάση τον Αϊβαλιωτάκη 1942).

Τοπική ποικιλία	Τοποθεσία
	Ορεινή
	Ξυρίλα Αγ. Φλώρου Δουράκου Τσακώνα Χαράδρου Πύρνακου Λυγιδίου

‘Ασπρόσταρο’/		+		+		+
‘Γκρινιάς’	+		+		+	+
‘Κοκκινοσίτι’						
‘Μαυραγάρι’	+	+	+			+
‘Πλάκα’			+	+	+	
Τσουγκριάς’		+			+	+
Χονδροσίτι’						

3.2 Τα εαρινά σιτηρά

Ο Αϊβαλιωτάκης (1942) αναφέρεται στον αραβόσιτος δηλαδή το καλαμπόκι το οποίο καλλιεργείται είτε ξηρικά είτε ποτιστικά. Η απόδοση του επηρεάζεται σημαντικά από το πότισμα. Έχει δύο ποικιλίες τη «Λευκή» και την «Ερυθροκίτρινη». Δέχεται ένα με δύο σκαλίσματα και τέσσερα με επτά ποτίσματα. Η καλλιέργεια του αρχίζει μέσα Μαΐου και ολοκληρώνεται τέλη Ιουνίου ανάλογα με τις καιρικές συνθήκες. Μετά από τρεις μήνες γίνεται το θέρισμα του και πρέπει να παραμείνει μια βδομάδα στον ήλιο για να ξεραθεί. Το πράσινο φασόλι θερίζεται πιο νωρίς από το καλαμπόκι και πρέπει

να παραμείνει τρεις ημέρες στον ήλιο ώστε να ξεραθεί. Καλλιέργειες καλαμποκιού συναντάμε κυρίως στην κάτω Μεσσηνία όπου καλλιεργείται μαζί με το πράσινο φασόλι.

Εικόνα 2: Καλλιέργεια αραβόσιτου

Άλλο ένα εαρινό σιτηρό είναι το σόργον (νταρί) το οποίο καλλιεργείται στα χωριά Χειράδες, Σούλι, Δρεβένι, Χράνους και Καρνάσι. Η παραγωγή του είναι ίδια με του καλαμποκιού. Αλέθεται και το αλεύρι του αναμειγνύεται με το αλεύρι του σίτου.

3.3 Τα ψυχανθή

Στα ορεινά καλλιεργείται στο μεγαλύτερο μέρος των εκτάσεων φακή, ακολουθεί ο βίκος , τα λούπινα, η αρραχίς και τέλος τα ρεβίθια. Στα πεδινά πρώτα σε καλλιέργεια είναι ο βίκος , έπειτα τα λούπινα, η αρραχίς και τέλος η φακή. Σύμφωνα με τη μελέτη του Αϊβαλιωτάκη (1942), η καλλιέργεια του βίκου αποσκοπεί στο σανό. Σπείρετε τον Οκτώβρη ανάμεικτα με τη κριθή και θερίζεται το Μάιο. Μόνο στα χωριά Άκοβος, Χρανούς, Χρυσοχλωρι ο βίκος καλλιεργείται για την παραγωγή καρπού. Σχετικά με τη φακή, η μελέτη του Αϊβαλιωτάκη (1942) μας πληροφορεί ότι η κύρια καλλιέργεια και παραγωγή της γινόταν στον Ξερίλλα. Την έσπερναν Μάιο

και τη θέριζαν Ιούνιο. Στις περιοχές που το κλίμα χαρακτηρίζεται ήπιο η σπορά της γίνονται χειμώνα. Επίσης, στον κάμπο δεν καλλιεργείται η φακή. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει ή πληροφορία ότι οι αγρότες στον Ξήρριλο πριν την επιτυχημένη καλλιέργεια της φακής καλλιεργούσαν καλαμπόκι και ρεβίθια. Η παραγωγή των ρεβιθιών τα τελευταία χρόνια ήταν ζημιογόνα κι έτσι τη θέση τους πήρε η φακή.

Τα λούπινα τρώγονται από άνθρωπο και ζώα. Όταν είναι χλωρά αποτελούν ιδανική τροφή για τα αιγοπρόβατα τα οποία είναι καλό να κρατούνται μακριά από τις καλλιέργειες αυτών για να μη τα καταστρέψουν. Μια άλλη χρήση τους είναι για λίπασμα, όταν είναι χλωρά χρησιμοποιούνται για λίπανση στις σταφιδαμπέλους, στους ελαιώνες και στου συκεώνες. Η σπορά τους αρχίζει με τα πρωτοβρόχια γύρω στις 15 Σεπτεμβρίου και τελειώνει στις 15 Οκτωβρίου. Τα λούπινα μετά τη σπορά τους δε χρειάζονται φροντίδα.

Εικόνα 3: Λούπινα

Η καλλιέργεια της αρραχίς γίνεται κυρίως στα πεδινά και συγκεκριμένα μεταξύ Τριφυλίας – Δωρίου και στο άνω Κοπανάκι. Τα τελευταία χρόνια καλλιεργείται μαζί με αραβόσιτο(καλαμπόκι) στα χωριά Κάτω Μέλπεια, Αγριλόβουνο, Αδράνεια, Καλαμάτα, Ζευγολατιό και Μελιγαλά. Η καλύτερα παραγωγή της σημειώνεται στην Αδράνεια. Από τα τέλη του χειμώνα και μέχρι την αρχή της άνοιξης το έδαφος οργώνεται και προετοιμάζεται για τη σπορά της, η οποία γίνεται μεταξύ Απριλίου και

Μαΐου. Η αρραχίς για να αναπτυχθεί χρειάζεται πότισμα και σκάλισμα. Οι πρώτοι καρποί της ωριμάζουν αρχές Σεπτεμβρίου και οι τελευταίοι τέλος Οκτωβρίου.

3.4 Βιομηχανικά φυτά

❖ Βαμβάκι

Μέχρι το 1910 η καλλιέργεια του βαμβακιού αν και ήταν γνωστή στη Μεσσηνία γινόταν σε πολύ μικρή έκταση, η οποία εξασφάλιζε τις ανάγκες των κατοίκων για παπλώματα, μαξιλάρια και είδη ρουχισμού. Η καλλιέργεια της σταφίδας, των αμπελιών και των λαχανικών ήταν ιδιαίτερα συμφέρουσες, προσφέροντας ικανοποιητικό εισόδημα στους καλλιεργητές τους με αποτέλεσμα οι κάτοικοι να μην προσανατολίζονται σε άλλες καλλιέργειες όπως αυτή του βαμβακιού. Το 1930 η Γεωργική Υπηρεσία πραγματοποίησε πειραματική καλλιέργεια βαμβακιού στη Μεσσηνία η οποία στεύθηκε με απόλυτη επιτυχία. Η ποικιλίες που καλλιεργήθηκαν ήταν «Acala», «Inglot» και «Σακελλαρίδη». Η «Acala» έδωσε τα καλύτερα αποτελέσματα. Οι πειραματικές καλλιέργειες συνεχίστηκαν, οι τιμές πώλησης του βαμβακιού ανέβηκαν με αποτέλεσμα το 1934 να καλλιεργηθούν 250 στρέμματα. Το 1935 ήταν πολλοί οι επιχειρηματίες που ενδιαφέρθηκαν για την καλλιέργεια του βαμβακιού, με αποτέλεσμα η καλλιέργεια ανήλθε στα 4.000 στρέμματα. Η βροχή και η κακοκαιρία επηρεάζει τη συγκομιδή, έτσι εμφανίστηκαν έντομα και ασθένειες στις καλλιέργειες, μειώνοντας την απόδοση γεγονός που δεν επηρέασε την ψυχολογία των επιχειρηματιών οι οποίοι επηρεασμένοι από τις προηγούμενες καλές σοδιές συνέχισαν ανεπηρέαστοι. Η λίπανση του βαμβακιού γίνεται με φωσφορικό κατά τη σπορά και με νίτρο την περίοδο του σκαλίσματος. Εχθροί του είναι ο ρόδινος σκόληκας, η ακανθωτή κάμψη, οι αφίδες, τα ακάρεα και ο τετράνυχος. Είναι συμφέρουσα καλλιέργεια καθώς το βαμβάκι είναι αυτοκαλλιεργούμενο. Θέλει καλό και θερμό κλίμα για αυτό σπείρετε μέσα με τέλος Μαΐου ώστε να έχει ζέστη.

❖ Λίνον

Ο λίνος καλλιεργείται σε συγκεκριμένη κλίμακα. Η καλλιέργεια του γίνεται κυρίως στα πεδινά και ελάχιστα στα ημιορεινά καθώς δεν ευδοκιμεί στο κρύο και στον παγετό και συγκεκριμένα στα χωριά Μερόπη, Κατσαρού, Αρφαρά, Κάτω Μέλπεια, Καλλιρόη και Ψάρι. Σπείρετε το φθινόπωρο και θερίζετε τον Μάιο και απαιτεί καθ' όλη τη διάρκεια της ανάπτυξης του σταθερές κλιματολογικές συνθήκες. Ο λίνος παράγει κλωστή η οποία λόγω της ποιότητας της χρησιμοποιείται στην κατασκευή ελαιόπανων και λινών υφασμάτων.

❖ Σήσαμος

Η καλλιέργεια του σήσαμου είναι πολύ μικρή στον κάμπο της Μεσσηνίας. Γίνεται κυρίως στο πεδινό τμήμα του Άμφυτα. Επιπλέον, ελάχιστα είναι τα μποςτάνια που καλλιεργούν σήσαμο για οικιακή χρήση.

3.5 Δενδρώδεις καλλιέργειες.

3.5.1 Συκιές.

Η συκιά κατέχει τη δεύτερη θέση καλλιέργειας στη Μεσσηνιακή γη. Στα χωριά Φύλια, Καλύβια και Σιάμμο αποτελεί τον κύριο οικονομικό πόρο έχοντας την πρώτη θέση στην καλλιέργεια. Κυρίως καλλιεργείται η συκιά Καλαμών. Το 1908 εισήχθη η «Σμυρναϊκή» συκιά και το 1917 στη Μικρομάνη έγινε δεύτερη προσπάθεια καλλιέργειας της. Κατά τη διάρκεια της μελέτης υπήρχαν ακόμα δέντρα της στην Καλαμάτα, στο Ασπρόχωμα, στο Πήδημα και στη Μικρομάνη. Έχει μικρές απαιτήσεις ενώ αποδίδει μεγάλα έσοδα. Αντέχει στο ψύχος περισσότερο από την ελιά. Δεν χρειάζεται λίπασμα αλλά ούτε και κλάδεμα. Καλλιεργείται σε μεγάλες εκτάσεις δηλαδή σε συκεώνες. Στα ορεινά υπάρχουν 471,000 συκιές εκ των οποίων οι 357.100 είναι μεγάλα δέντρα και στον κάμπο ο αριθμός τους ανέρχεται στα 464.000 δέντρα. Υπάρχουν τρεις ποικιλίες που καλλιεργούνται στη Μεσσηνία. Κυρίως καλλιεργείται η «Συκιά των Καλαμών» ή «Αρματοσυκιά» ή «Τσαπελοσυκιά» ή και «Μεσσηνιακή Συκή». Πρόκειται για μονοφόρο

ποικιλία της οποίας οι καρποί ωριμάζουν από τις αρχές του Αυγούστου. Είναι δέντρα μεγάλα σε μέγεθος τα οποία φυτεύονται αραιά και ευδοκιμούν σχεδόν παντού όταν έχει υγρασία. Σε μεγάλες και απότομες διακυμάνσεις της θερμοκρασίας οι καρποί της σκάζουν με αποτέλεσμα να είναι ακατάλληλοι για αποξήρανση. Η δεύτερη ποικιλία είναι η «Σμυρναϊκή» η οποία παράγει μεγαλύτερα αλλά και πιο γλυκά σύκα τα οποία σκάνε όταν το έδαφος είναι πολύ υγρό. Τέλος αναφέρεται στην ποικιλία της «Ασπροσυκιάς» είναι κατάλληλη για την παραγωγή νωπών καρπών αλλά στη μεσοησιακή γη καλλιεργούνται ελάχιστα δέντρα αυτής της ποικιλίας.

Εικόνα 4: Καρπός από συκιάς- Σύκα

3.5.2 Εσπεριδοειδή.

Τα κύρια εσπεριδοειδή είναι η λεμονιά και η πορτοκαλιά. Κατά το παρελθόν υπήρχαν περισσότερα δέντρα όμως κατά την περίοδο της μελέτης μεγάλο μέρος αυτών είχαν αντικατασταθεί από σταφιδαμπέλους και συκεώνες. Συγκεκριμένα στα ορεινά υπάρχουν 11.138 δέντρα κυρίως λεμονιές ενώ στον κάμπο οι λεμονιές αριθμούνται σε 36.110 , οι πορτοκαλιές σε 117.193 και τέλος καλλιεργούνται και 10.597 μανταρινιές. Τα εσπεριδοειδή καλλιεργούνται σε αμμοαργιλλωδή και αργιλλοαμμώδη στα οποία έχουν και τη καλύτερη απόδοση σοδειάς. Στα πολύ υγρά

εδάφη τα εσπεριδοειδή δεν αναπτύσσονται σωστά. Επιπλέον, στα μέρη όπου έχει ψύχος τα δέντρα ξηραίνονται λόγω παγετού και για αυτό το λόγο τα δέντρα αναπτύσσονται σε υψόμετρο έως 400 μέτρα. Παρακάτω θα γίνει αναφορά στα είδη και στις ποικιλίες των εσπεριδοειδών:

❖ Λεμονιά

Ο Αϊβαλιωτάκης (1942) αναφέρει ότι η λεμονιά ήταν μια σημαντική και διαδεδομένη καλλιέργεια στη Μεσσηνία. Υπάρχουν πολλές ποικιλίες λεμονιάς διακρίνοντας δύο κύριες κατηγορίες τις μονοφόρους και τις πολυφόρους. Μεταξύ των μονοφόρων διακρίνουμε λεμονιές με μικρό καρπό, λεπτό φλοιό και αρκετό χυμό ή με παχύ φλοιό και λίγο χυμό, λεμονιές με μεσαίου μεγέθους καρπό και με παχύ ή λεπτό φλοιό και, τέλος, κιτρινολεμονιές με μεγάλους καρπούς. Μεταξύ των πολυφόρων διακρίνουμε λεμονιές με μικρούς καρπούς και με λεπτό φλοιό και λεμονιές με μεσαίου ή μεγάλου μεγέθους καρπού και παχύ φλοιό. Τέλος, υπάρχουν δέντρα λεμονοπορτοκαλιάς των οποίων ο καρπός έχει σχήμα και χρώμα μαλτέζικου πορτοκαλιού.

❖ Πορτοκάλια

Η μεγαλύτερη κατηγορία εσπεριδοειδών τόσο σε αριθμό δέντρων όσο και σε παραγωγή. Υπάρχουν πολλές ποικιλίες πορτοκαλιών όπως η «Κοινή» η οποία καταλαμβάνει το 98% των συνολικών δέντρων και παρουσιάζει δύο παραλλαγές μία με ανοιχτό κίτρινο χρώμα, λεπτόφυλλη η οποία δίνει ξινό καρπό και η δεύτερη παραλλαγή δίνει καρπό γλυκύτερο και με βαθύτερο χρώμα. Η δεύτερη ποικιλία είναι η «Αείγλυκη» ή «Ντόλτσα» η οποία δίνει γλυκό καρπό πορτοκαλιού, η τρίτη είναι η «Μαλτέζικη», η τέταρτη είναι η «Ομφαλοφόρα» η οποία είναι λεπτόφυλλη, αρωματική και μετρίου μεγέθους και η τελευταία ποικιλία είναι η «Αιματόσαρκα» ή «Σαγκουινιά» οι οποίες έχει καρπό μικρού μεγέθους, αρωματικό με μικρές κόκκινες κηλίδες εντός του καρπού.

Εικόνα 5: Καρπός αιματόσαρκης ποικιλίας

❖ Μανταρινιά

Η μανταρινιά καλλιεργείται ως μεμονωμένο δέντρο. Ο καρπός της είναι μικρού μεγέθους και με λεπτό φλοιό. Την ίδια περίοδο με την έρευνα του Αϊβαλιωτάκη (1942) είχε αρχίσει να διαδίδεται στη Μεσσηνία η ποικιλία της Χίου.

❖ Νεραντζιά

Στη Μεσσηνιακή γη συναντάμε δύο ποικιλίες τα όξινα των οποίων ο καρπός χρησιμοποιείται για κομπόστα και ,τέλος, τα γλυκά.

❖ Κιτρέα και Φράπα

Συναντώνται ως μεμονωμένα δέντρα χωρίς καμιά οικονομική σημασία.

3.5.3. Άλλα οπωροφόρα δέντρα.

Έπειτα από τη συκιά και τα εσπεριδοειδή τα υπόλοιπα οπωροφόρα δέντρα είναι λίγα και καλλιεργούνται είτε μεμονωμένα είτε διασκορπισμένα εντός των κτημάτων. Λόγω της μικρή καλλιέργειας και παραγωγής δεν αποτελούν συμπληρωματικό

εισόδημα για τους αγρότες. Στο πίνακα που ακολουθεί φαίνεται ο αριθμός και τα είδη των δέντρων.

Πίνακας 9: Άλλα οπωροφόρα δέντρα

Είδος δέντρου	Αριθμός δένδρων		Παραγωγή σε οκάδες	
	<u>Ορεινά</u>	<u>Κάμπος</u>	<u>Ορεινά</u>	<u>Κάμπος</u>
Αχλαδιά	115.850	37.780	349.150	216.400
Μηλιά	4.139	2.173	7.915	10.348
Κερασιά	451	62	2.370	270
Βυσσινά	220	45	1.520	380
Ροδακινιά	1.635	1.990	7.610	12.470
Δαμασκηνιά	800	-	3.000	-
Αμυγδαλιά	3.035	2.495	11.835	8.645
Καρυδιά	9.338	553	70.190	5.685

Ο Αϊβαλιωτάκης (1942) συνεχίζοντας την καταγραφή των οπωροφόρων δέντρων αναφέρεται στις κύριες ποικιλίες αχλαδιάς της Μεσσηνίας, τις οποίες διακρίνει σε επτά και αναφέρει τις τοπικές ονομασίες τους. Πιο συγκεκριμένα αναφέρεται ονομαστικά στις ποικιλίες ‘Θεριστάπιδα’, ‘Μηλάπιδα’, ‘Αυγουστιάτικα’, ‘Κολοκυθάπιδα’, ‘Κοντούλες’, ‘Κρυστάλλια’, και ‘Καμπάνες’. Οι ποικιλίες αυτές βρίσκονταν διάσπαρτες σε όλο τον νομό Μεσσηνίας κυρίως στις περιοχές Σιάμμος, Καλύβια, Αγ. Φλώρος, Ίσαρι, και Κάτω Μελπομένη. Ο ίδιος συνεχίζει με την καταγραφή των σημαντικότερων και πλέον διαδεδομένων ποικιλιών μηλιάς, επτά τον αριθμό με τις τοπικές τους ονομασίες. Συγκεκριμένα αναφέρει τις ποικιλίες ‘Ξυνόμηλο’,

‘Χαμόμηλο’, ‘Μέγας Αλέξανδρος’, ‘Καρβίλι’, ‘Κυδωνόμηλα’, και ‘Ρενέτ’, καθώς και το ‘Φιρίκι’ το οποίο όμως καλλιεργούνταν σε πολύ περιορισμένη έκταση.

Ο Αϊβαλιωτάκης (1942) αναφέρεται στα πλαίσια της μελέτης του και σε πολλά αλλά καλλιεργούμενα είδη οπωροφόρων δέντρων και τις τοπικές τους ονομασίες. Ενδεικτικά αναφέρει από ροδακινιές, πως στον νομό Μεσσηνίας υπήρχαν άριστες ποικιλίες παλαιών ετών, πολύ πριν το 1940, και από βυσσινιές αναφέρει τέσσερις ποικιλίες το «Μικρό», το ‘Ξινό’, το ‘Ξανθοκόκκινο’, και το ‘Μαύρο’. Επιπροσθέτως αναφέρει δυο ποικιλίες δαμασκηνιάς, τις κορομηλιές και τις τζανεριές και τέλος από βερίκοκα αναφέρει δυο ποικιλίες: τα ‘Κοινά’ τα οποία ήταν μικρά, υπόπικρα και συμπύρινα και δεύτερον τα μεγάλα ή αλλιώς ‘Καϊσιά’.

3.6 Λαχανικά.

Η Καλλιέργεια λαχανικών στον κάμπο της Μεσσηνία γινόταν είτε για εξυπηρέτηση των αναγκών των ίδιων των καλλιεργητών είτε για την εξυπηρέτηση των αναγκών όσων δεν ασχολούνταν με την καλλιέργεια λαχανικών. Οι εμπορικοί λαχανόκηποι βρίσκονταν κυρίως στη Μεσσήνη, την Καλαμάτα, το Ασπρόχωμα, τα Γιαννιτσάνικα, τη Μικρομάνη, τον Άρη, το Αριοχώρι και τη Σπερχογεία.

❖ Τομάτα

Η τομάτα καλλιεργούνταν κυρίως στη Μεσσήνη, την Καλαμάτα, τη Μικρομάνη, το Ασπρόχωμα, τα Γιαννιτσάνικα, τη Σπερχογεία και στο ορεινό χωριό Ζερμπίσια. Η συνολική καλλιεργούμενη έκταση υπολογίζεται στα 2.000 στρέμματα. Συνήθως καλλιεργούνται τρεις ποικιλίες: η Κατσαρή, η στρογγυλή ή παχιά και η Πιεράκος (Pierrette).

Πίνακας 10: Ποικιλία και χαρακτηριστικά τομάτας

Ποικιλία	Χαρακτηριστικά
Κατσαρή	Μεγάλη, μεγάλο ομφαλό, γλυκειά, λίγο χυμό, κατάλληλη για σαλάτα και πελτέ
Στρογγυλή	Χονδρή, στρογγυλή, νερουλή, μεγάλο καρπό, μικρό ομφαλό, κατάλληλη για φαγητό
Πιεράκος	Μικρή, στρογγυλή, προτιμότερη όλων

Εικόνα 6: Τομάτα «Κατσαρή»

❖ Φασόλια

Καλλιεργούνται κυρίως στην Καλαμάτα, στα Γιαννιτσάνικα και το Ασπρόχωμα. Η καλλιεργούμενη έκταση για την παραγωγή χλωρών φασολιών στα ανωτέρη μέρη ανέρχεται στα 1.060 στρέμματα. Καλλιεργούνται κυρίως σε καλυμμένες από εσπεριδοειδή ή από άλλα δέντρα. Σύμφωνα με τη μελέτη του Αϊβαλιωτάκη στη

μεσσηνιακή γη καλλιεργούνται τέσσερις ποικιλίες φασολιών. Τα «Άνευρα» ή «Τσαούλια» τα οποία είναι αναρριχώμενα, ο ξηρός καρπός του έχει καστανό χρώμα και αποτελούν το 40% της συνολικής παραγωγής. Τα «Καθιστά» των οποίων ο ξηρός καρπός έχει χρώμα προς το μαύρο και αντιπροσωπεύουν το 50% της συνολικής παραγωγής. Τα «Μπαρμπούνια» τα οποία έχουν λευκό ξηρό καρπό και τέλος τα «Αμπελοφάσουλα» ή «Μαυρομάτικα» τα οποία διακρίνονται σε «Πηχιαρικά» ή «Κοντά», δίνουν λευκό ξηρό καρπό με μαύρη κηλίδα και αποτελούν το 5% της συνολικής παραγωγής.

Εικόνα 7: Ποικιλίες φασολιών

❖ Μελιτζάνα.

Καλλιεργούνται δύο είδη μελιτζάνας μια επιμήκης με ονομασία «Violette longue» και η μία στρογγυλή με ονομασία «Violette ronde» με προτίμηση στο πρώτο είδος. Η καλλιέργεια τους ήταν ιδιαίτερα διαδεδομένη στην Καλαμάτα, στο Ασπρόχωμα, στη Μεσσήνη και στα Γιαννιτσάνικα.

Εικόνα 8: Επιμήκης και στρογγυλή μελιτζάνα

❖ Μπάμια

Σχετικά με τη μπάμια ο Αϊβαλιώτακης (1942) αναφέρει ότι κυρίως καλλιεργούνται στην Καλαμάτα και διάσπαρτα σε χωριά της Μεσσηνίας σε λαχανόκηπους για προσωπική χρήση. Δεν γίνεται αναφορά σε τοπικές ονομασίες ποικιλιών.

❖ Λάχανο και κουνουπίδι.

Καλλιεργούνταν στην Καλαμάτα, τη Μεσσήνη, το Ασπρόχωμα και τα Γιαννιτσάνικα. Η συνολική καλλιέργεια ανερχόταν στα 560 στρέμματα εκ των οποίων τα 350 είναι λάχανο και τα υπόλοιπα 210 κουνουπίδι. Ο Αϊβαλιωτακης (1942) καταγράφει δυο ποικιλίες λάχανου, μία πρώιμη που ωριμάζε σε 50-60 ημέρες και μία όψιμη που ωριμάζε σε 60- 70 ημέρες και είχε μεγαλύτερο βάρος από την πρώιμη. Όσον αφορά

το κουνουπίδι ανάλογα με την εποχή ωρίμανσης ονομαζόταν «Οκτωβριάτικο», «Νοεμβριάτικο» και «Μαρτιάτικο».

❖ Κολοκυνθοειδή

Όσον αφορά τα κολοκυνθοειδή, ο Αϊβαλιωτάκης (1942) δεν αναφέρεται σε συγκεκριμένες ονομασίες ποικιλιών αλλά μας πληροφορεί για της περιοχές που εντοπίζονταν οι πιο μεγάλες καλλιέργειες. Συγκεκριμένα τα κολοκύθια και τα αγγούρια καλλιεργούνταν σε μεγάλο βαθμό στην Μεσσήνη, την Καλαμάτα, το Ασπρόχωμα, τα Γιαννιτσάνικα., το Αριοχώρι και την Μικρομάνη. Από την άλλη τα καρπούζια και τα πεπόνια καλλιεργούνταν σε μεγάλο βαθμό στην Μεσσήνη και την Μικρομάνη.

❖ Αντίδια

Τα αντίδια καλλιεργούνταν πολύ στις περιοχές της Μεσσήνης, της Καλαμάτας, τα Ασπροχώματα, τα Γιαννιτσάνικα. ενώ η αγκινάρα στην περιοχή της Μικρομάνης.

3.7 Αμπέλια

Ο Αϊβαλιωτάκης (1942) μας πληροφορεί ότι σε όλα τα χωριά της Μεσσηνίας καλλιεργούνται αμπέλια. Στο Ζευγολατιό, στο Ματζάρι και το Κεντρικό είναι ιδιαίτερα διαδεδομένη η καλλιέργεια της «Μαύρης Κορινθιακής Σταφίδας» Από οινάμπελους αναφέρει τις ποικιλίες «Ροζάκι», «Σουλατανίνα», «Σιδερίτης» και «Φράουλα». Όπως παρουσιάζεται και στον πίνακα, στα ορεινά καλλιεργούνται 17.905 στρέμματα μαύρης σταφίδας και 16.165 οινάμπελου ενώ στον κάμπο της άνω και κάτω Μεσσηνίας καλλιεργούνται 44.725 στρέμματα μαύρης σταφίδας και 24.040 οινάμπελου.

Εικόνα 9: Αμπελώνες «Φράουλας»

Πίνακας 11: Έκταση και παραγωγή αμπέλων και σταφίδαμπέλων στην Μεσσηνία στις ορεινές* και πεδινές** περιοχές το 1940 (Αϊβαλιωτάκης 1942)

Καλλιεργού μενα	Ορεινά		Πεδινά	
	Έκταση(στρ.)	Παραγωγή(^)	Έκταση(στρ.)	Παραγωγή(^)
Σταφίδαμπελοι	17.905	4.198.550	44.725	12.568.728
Αμπελοι	16.165	6.233.084	24.040	8.352.230

3.8 Πατάτα

Η Μεσσηνία και η Καλαμάτα ήταν από τα πρώτα μέρη που καλλιεργήθηκε η πατάτα μετά την εισαγωγή της στην Ελλάδα. Μικρότερα κέντρα παραγωγής ήταν το Ασπρόχωμα και το Μαυρομμάτι. Άξιο αναφορά είναι το γεγονός ότι πριν το 1912 η πατάτα ήταν γνωστή μόνο στην Καλαμάτα και σχεδόν άγνωστη στην υπόλοιπη Μεσσηνία. Ο Αϊβαλιωτάκης (1942) αναφέρει ότι μέχρι το 1900 καλλιεργούσαν την ποικιλία «Στρογγυλή» από την Αλαγωνία. Έπειτα εισήγαγαν τις ποικιλίες

«Τριεστίνικη», «Πλάκα», «Μανιάτα», «Μπάνερ», «Μπίντζε» και «Ίνστερλίγκεν». Η «Μπάνερ» καλλιεργήθηκε σε όλη τη Μεσσηνία και έδωσε τα καλύτερα αποτελέσματα παραγωγής συγκριτικά με όλες τις υπόλοιπες.

Πίνακας 12: Χρονολογική εξέλιξη της ποικιλιών πατάτας στην κοιλάδα του ποταμού Παμίσου (με βάση Αϊβαλιωτάκη, 1942)

Περίοδος	Ποικιλία	Προέλευση-σχόλια
Προ του 1900	‘Στρογγυλή’	Αλαγονία, δεν αναφέρεται ονομασία ποικιλίας παρά μόνο χαρακτηριστικά
1900-1910	‘Τριεστίνικη’	
1910-1920	‘Πλάκα’	
1920-1935	‘Μανιάτα’	αρχικά Αράχωβα Σπάρτης, μετά Αλαγονία
1935	‘Μπάνερ’	
1936	‘Μπίντζε’, ‘Ίνστερλίγκεν’	Καλύτερη η ‘Μπίντζε’ αλλά εγκαταλείπεται υπέρ της ‘Μπάνερ’ που είναι πιο παραγωγική

Εικόνα 10: Καλλιέργεια πατάτας

3.9 Ελιά

Η ελιά καλλιεργείται μέχρι και σε 600 μέτρα ύψος. Ο Αϊβαλιωτάκης (1942) μας πληροφορεί ότι σε όλη την ορεινή περιφέρειες βρίσκονται 385.000 μεγάλα ελαιόδεντρα και 118.000 μικρά , ενώ στον κάμπο υπάρχουν 715.000 σχεδόν μεγάλα ελαιόδεντρα. Η ελιά είναι ένα δέντρο το οποίο δεν απαιτεί ιδιαίτερη φροντίδα και για αυτό φυτεύεται σε ξερά και άγονα εδάφη. Στα χωριά Βασιλικό, Κλέσουρα, Αριοχώρι, Σκάλα, Αντικάλαμος και Μεσσήνη μπορούσαν οι καλλιεργητές να αγοράσουν ελαιόδεντρα.

Εικόνα 11: Ελαιώνας στη Σκάλα Μεσσηνίας

Μέρος Β- Έρευνα Γεωπονικού Πανεπιστημίου Αθηνών

Κεφάλαιο 4^ο – Καταγραφή των τοπικών πολυετών ποικιλιών σε χωριά και οικισμούς της Μεσσηνίας

Η Ελλάδα διαθέτει πολύτιμο περιβαλλοντικό πλούτο και σπάνια βιοποικιλότητα η οποία βρίσκεται αντιμέτωπη με τις εξελίξεις του μέλλοντος. Είναι επιτακτική ανάγκη η κατανόηση της σημασίας της καθώς και η προστασία αυτής. Στο παρελθόν έχουν οργανωθεί πολλές εξερευνητικές αποστολές από διάφορες χώρες του κόσμου με στόχο την συλλογή καλλιεργούμενων τοπικών ποικιλιών και άγριων συγγενικών ειδών.

Η καταγραφή των τοπικών ποικιλιών είναι ιδιαίτερα σημαντική. Μέσα από αυτή μπορούν να αντληθούν πληροφορίες για τις καλλιέργειες του παρελθόντος και τη σημασία αυτών στη ζωή των κατοίκων. Επίσης, μπορεί να μελετηθεί η αλλαγή των καλλιεργειών μέσα από το πέρασμα του χρόνου και πως θα είναι αυτή μελλοντικά. Επιπλέον, μέσα από τη διαχρονική καταγραφή των τοπικών καλλιεργειών, σκιαγραφείται και η ανθρωπινή προσπάθεια και επιθυμία για τη συνέχιση της βιοποικιλότητας του κάθε τόπου.

Η έρευνα που πραγματοποιήθηκε από το Γεωπονικό Πανεπιστήμιο Αθηνών έγινε υπό τη μορφή συνεντεύξεων. Μία συνέντευξη με ένα κάτοικο σε κάθε υπό μελέτη χωριό όπου οι ερωτήσεις αναφέρονταν όπου οι ερωτήσεις αναφέρονταν τόσο στο τι καλλιεργούσαν τα παλιά χρόνια, είτε ετήσια είτε πολυετή και αν καλλιεργούν ακόμα τοπικές ποικιλίες. Στη συνέχεια έγινε καταγραφή των απαντήσεων όπου σε κάθε υπό έρευνα χωριό καταγράφηκαν όλες τα είδη που καλλιεργούσαν κατά το παρελθόν και πόσα είδη συνεχίζουν να καλλιεργούνται μέχρι και το έτος που διεξήχθη η έρευνα.

Στον πίνακα που ακολουθεί καταγράφονται συνοπτικά τα είδη που καλλιεργούνται σε κάθε δήμο.

Πίνακας 13: Συνοπτική παρουσίαση δειγμάτων κατά τ. Δήμο και ομάδων ειδών.

Τ. Δήμος	Σιτηρά	Όσπρια	Κηπευτικά	Δενδρώδη	Άλλα	Σύνολο
Είρας	5	14	20	1	0	40
Αρχαία Μεσσήνη	3	13	16	0	2	34
Τριπύλα	0	1	9	0	0	10
Αλαγονία	1	7	24	0	2	34
Λεύκτρον	3	41	84	3	1	137
Παπαφλέσσα	0	3	4	1	0	8
Εκτός περιοχής	1	2	4	0	0	7
Σύνολο	13	81	161	5	5	265

Παρατηρώντας την παρουσίαση της συλλογής των δειγμάτων διαπιστώνουμε ότι ο μεγαλύτερος δειγμάτων, ο οποίος ανέρχεται στα 137, συγκεντρώθηκε στον τέως Δήμο Λεύκτρον καθώς έχει τα περισσότερα χωριά. Οι τοπικές ποικιλίες των σιτηρών που διασώζονται είναι ελάχιστες σε σχέση με το παρελθόν. Σχετικά με τα όσπρια παρατηρείται ότι διασώζονται όσα μπορούν να καλλιεργηθούν σε κήπους ενώ τα όσπρια όπως η φακή που απαιτεί καλλιέργεια σε μεγαλύτερες εκτάσεις έχει εξαφανιστεί. Σε μεγάλο βαθμό διασώζονται οι τοπικές ποικιλίες κηπευτικών καθώς οι κάτοικοι έχουν τη δυνατότητα να τα καλλιεργούν σε κήπους και στις αυλές των σπιτιών τους.

Μέσα από την έρευνα που διεξήχθη συγκεντρώθηκε μεγάλος αριθμός δειγμάτων ο οποίος εκπροσωπεί αρκετές ποικιλίες και διαφορετικούς πληθυσμούς εντός μίας ποικιλίας. Εν συνεχεία, ονόματα ποικιλιών σε είδη που διαπιστώθηκε ότι έχουν περισσότερες από μία ποικιλίες.

Πίνακας 14: Ονόματα ποικιλιών με βάση την έρευνα

<u>Κολοκύθα</u>	<u>Τομάτα</u>	<u>Φασόλι</u>	
Κομπολοκολύκυθο	Αχλάδι	Vigna	Phasolous
Τρελή (γουρούνα)	Κατσαρή	Μαυρομάτικο	Αναρριχώμενο
Γλυκιά	Κίτρινη	Πηχιάτικο	Άνευρο
Κόκκινη	κόκκινη	Ρουβίτσα	Άσπρο
<u>Αραβόσιτος</u>	Κυδώνι	Lab	Γίγαντες
Άσπρο	Μήλο	τσιτούρα	Καθιστό
Κίτρινο	Ντόπια		Καφέ
Κόκκινο	Χοντρή		Μπαρμπούνι
Κουκί	Χοντροκατσαρή		Μπαρμπούνι κοντό
Πλαγομάλι	<u>Βλήτο</u>	<u>Πεπόνι</u>	Μπαρμπούνι κόκκινο
Λιανοκούκι	Κόκκινο	Σαγκρί	Τσαούλι
	Πράσινο	Χειμωνιάτικο	
	Σουσαμόβλητο		

Επιπροσθέτως, σύμφωνα με τα αποτελέσματα της έρευνας του Γεωπονικού Πανεπιστημίου Αθηνών και με βάση τις συνομιλίες που έγιναν με τους κατοίκους των χωριών, διαπιστώθηκε ότι σε εμπορικό επίπεδο μπορούν να αξιοποιηθούν άμεσα το λούπινο και το μικρόσπερμο κουκί για τον τέως Δήμο Λεύκτρου και το κραμπολάχανο και η κατσαρή ή χοντροκατσαρή ντομάτα για τον τέως Δήμο Αλαγονίας. Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι η κατσαρή ντομάτα εμπορεύεται ήδη

στον τέως Δήμο Παπαφλέσσα. Η κατσαρή ντομάτα, η κολοκύθα μπομπόλα και ένα είδος πεπονιού το οποίο ονομάζεται σαγκρί παρουσιάζουν ιδιαίτερο εμπορικό ενδιαφέρον για τον τέως Δήμο Τρίφυλλας. Τέλος, στον Δήμο Είρας ενδιαφέρον παρουσιάζουν τα λόπια δηλαδή τα φασόλια , η ροζέ ντομάτα και το πεπόνι το οποίο λόγω του μικρού του μεγέθους έχει μεγάλη εμπορευσιμότητα.

Κεφάλαιο 5^ο – Συγκριτική μελέτη - Συμπεράσματα

Οι δύο μελέτες έχουν εκπονηθεί σε δύο τελείως διαφορετικές εποχές. Η πρώτη το 1942, ο άνθρωπος εκείνη την εποχή ζούσε λιτά χωρίς πολυτέλεια και ανέσεις. Αγαπούσε τη γη, τη φρόντιζε με τα ίδια του τα χέρια γιατί ζούσε από τους καρπούς και τα αγαθά που του προσέφερε. Αγρότες αυτάρκεις και ανεξάρτητοι. Περιουσιακό τους στοιχείο τα χέρια τους και οι εκτάσεις που καλλιεργούσαν. Παρήγαγαν αγαθά για να ζήσουν και πωλούσαν για να καλύψουν τις υπόλοιπες ανάγκες της οικογένειας τους. Ζούσαν ταπεινά με λίγες εξόδους και χωρίς πολλά υλικά αγαθά.

Από την άλλη πλευρά η δεύτερη μελέτη εκπονήθηκε το 2013. Δεν απέχει πολλά χρόνια από την πρώτη μελέτη αλλά ο κόσμος έχει πραγματοποιήσει στροφή 360 μοιρών. Οι άνθρωποι έχουν απομακρυνθεί από τον αγροτικό τομέα και έχουν υιοθετήσει διαφορετικά πρότυπα ζωής. Το διαφορετικό μορφωτικό επίπεδο τους έχει οδηγήσει σε διαφορετικές μορφές εργασίας. Δεν εργάζονται χειρονακτικά καθώς η τεχνολογία έχει αλλάξει άρδην τον τρόπο εργασίας. Έχει εισβάλει παντού κι έχει απλοποιήσει ακόμα και την αγροτική εργασία. Δεν παράγουν απλά αγοράζουν. Οι πολλές ανάγκες του σύγχρονου ανθρώπου ικανοποιούνται μέσω αγορών. Η επαφή και η γνωριμία με τη γη έχει χαθεί.

Στη μελέτη του Αιβαλιωτακη, ο Μεσσηνιακός κάμπος παρουσιάζεται ιδιαίτερα έφορος καθώς οι άνθρωποι είχαν τη δυνατότητα να καλλιεργήσουν πολλές και διαφορετικές ποικιλίες αγαθών. Σε πολλές περιοχές υπήρχαν μεγάλες εκτάσεις με ελιές, αμπέλια και συκιές. Οι αγρότες καλλιεργούσαν μεγάλες εκτάσεις με βαμβάκι, λινό και σιτάρι. Μεγάλο μέρος της μεσσηνιακής γης ήταν καλυμμένο από καλλιέργειες εσπεριδοειδών όπως λεμονιές, πορτοκαλιές, μανταρινιές, νεραντζιές και κιτριές. Όπως καταγράφηκε στη μελέτη, σε όλη την έκταση του μεσσηνιακού κάμπου υπήρχαν λαχανόκηποι στους οποίους καλλιεργούσαν κατσαρή, κυρίως, ντομάτα, φασόλια, μελιτζάνες, μπάμιες, πατάτα και διάφορα είδη κολοκυνθοειδών. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσίασαν και τα αποτελέσματα της δεύτερης μελέτης η όποια αφορούσε την καταγραφή και τη συλλογή των τοπικών ποικιλιών. Παρά την αλλαγή των κοινωνικών αναγκών που οδήγησαν στη σταδιακή εγκατάλειψη και τον περιορισμό των καλλιεργειών, τα αποτελέσματα της καταγραφής είναι ενθαρρυντικά καθώς δεν παρατηρείται απώλεια τοπικών ποικιλιών. Οι κάτοικοι της Μεσσηνίας

έχουν συλλέξει και «φυλάξει» τους περισσότερους σπόρους ώστε να μπορούν να καλλιεργούν ακόμη και στη σημερινή εποχή τα δικά τους αγαθά. Μέσα από την μελέτη και τη σύγκριση των καλλιεργούμενων ποικιλιών των δύο ερευνών προκύπτει ότι σε ορισμένα χωριά της Μεσσηνίας δεν έχουν συλλεχθεί σπόροι για μελλοντική καλλιέργεια φακής, κερασιάς, καρυδιάς, αμυγδαλιάς, δαμασκηνιάς, μπουρνελιάς , κορομηλιάς, ρεβιθιών και λαθούρι. Και στις δύο έρευνες έχουν καταγραφεί πολλές τοπικές ποικιλίες οι οποίες έχουν συλλεχθεί και υπάρχουν ακόμη και στη σημερινή εποχή.

Βιβλιογραφία

1. Αϊβαλιωτάκης, Ν. Ε. (1942) Ο κάμπος της Μεσσηνίας και οι ορεινά λεκάναι αυτού. Αρχείον Γεωργοοικονομικών Μελετών Αγροτικής Τραπέζης της Ελλάδος, 10, Αθήνα
2. Δροσίνου Ι., Θανόπουλος Ρ., Μπεμπέλη Π., Οικονόμου Α., Παππά Ε.,(2013), Καταγραφή και συλλογή τοπικών ποικιλιών σε χωριά και οικισμούς πέντε τέως Δήμων της Μεσσηνίας, Γεωπονικό Πανεπιστήμιο Αθηνών Εργαστήριο Βελτίωσης Φυτών και Γεωργικού Πειραματισμού, Αθήνα 2013
3. Εθνική Μετεωρολογική Υπηρεσία, ΕΜΥ,
http://www.hnms.gr/hnms/greek/climatology/climatology_region_diagrams.html?dr_city=Kalamata.
4. Επιμελητήριο Μεσσηνίας, (2007/8). *MED MY SEA-Μεσόγειος: Μύθοι και Θάλασσα*. Επιμελητήριο Μεσσηνίας, Καλαμάτα
5. Επιμελητήριο Μεσσηνίας: Η Μεσσηνία με αριθμούς. Διαθέσιμο στο <http://www.messinianchamber.gr/mesinia/shared/index.jsp?context=101>.
6. Μετεωρολογικός Σταθμός: Καιρός και Κλίμα της Μεσσηνίας: Διαθέσιμο στο <http://www.weather-messinia.gr/>.
- 7.Σακελλαρόπουλος, Θ. (2007). Οικονομία και Κοινωνία στη Μεσσηνία κατά τον 19^ο και 20^ο αιώνα. Στο *ΜΕΣΣΗΝΙΑ: Τόπος, Χρόνος, Άνθρωποι*, Μίλητος, σελ. 299-313.
- 8.Υπ. Εσωτερικών Αποκέντρωσης & Ηλεκτρονικής Διακυβέρνησης (ΥΠ.ΕΣ.). Διαθέσιμο στο www.ypes.gr/UserFiles/f0ff9297.../program_kallikraths.pdf.
- 9.Υπουργείο Αγροτικής Ανάπτυξης και Τροφίμων. Διαθέσιμο στο <http://www.minagric.gr/index.php/el/>
10. Davis J. L. (2005) Σύντομη αναφορά στο παρελθόν της Μεσσηνίας. Στο (επιμελ. J.L. Davis) Πύλος η αμμουδερή: 29-42, Εκδόσεις Παπαδήμα, Αθήνα,

Περιεχόμενα Πινάκων

Πίνακας 1: Μορφολογικά στοιχεία.....	6
Πίνακας 2: Στοιχεία των Δήμων του Ν. Μεσσηνίας	10
Πίνακας 3: Δημογραφικά, οικονομικά και λοιπά στοιχεία του Ν. Μεσσηνίας.....	11
Πίνακας 4: Δενδρώδεις Καλλιέργειες.....	18
Πίνακας 5: Φυτά Μεγάλης Καλλιέργειας.....	18
Πίνακας 6: Λαχανικά	19
Πίνακας 7: Ποσοστιαία κατανομή σιτηρών επί της συνολικής έκτασης των Φυτών Μεγάλης Καλλιέργειας (ΦΜΚ) στον κάμπο και στις ορεινές λεκάνες της Μεσσηνίας (με βάση τον Αϊβαλιωτάκη (1942)	22
Πίνακας 8: Τοπικές ποικιλίες που καλλιεργούνταν στον κάμπο της Μεσσηνίας και στις ορεινές του λεκάνες το 1940 (με βάση τον Αϊβαλιωτάκη 1942).	22
Πίνακας 9: Άλλα οπωροφόρα δέντρα.....	30
Πίνακας 10: Ποικιλία και χαρακτηριστικά τομάτας.....	32
Πίνακας 11: Έκταση και παραγωγή αμπέλων και σταφιδαμπέλων στην Μεσσηνία στις ορεινές* και πεδινές** περιοχές το 1940 (Αϊβαλιωτάκης 1942).....	36
Πίνακας 12: Χρονολογική εξέλιξη της ποικιλιών πατάτας στην κοιλάδα του ποταμού Παμίσου (με βάση Αϊβαλιωτάκη, 1942).....	37
Πίνακας 13: Συνοπτική παρουσίαση δειγμάτων κατά τ. Δήμο και ομάδων ειδών.	40
Πίνακας 14: Ονόματα ποικιλιών με βάση την έρευνα.....	41

Περιεχόμενα Εικόνων

Εικόνα 1: Ο προηγούμενος Διοικητικός χάρτης, βάσει του σχεδίου Καποδίστριας	9
Εικόνα 2: Καλλιέργεια αραβόσιτου.....	23
Εικόνα 3: Λούπινα	24
Εικόνα 4: Καρπός από συκιάς- Σύκα	27
Εικόνα 5: Καρπός αιματόσαρκης ποικιλίας.....	29
Εικόνα 6: Τομάτα «Κατσαρή».....	32

Εικόνα 7: Ποικιλίες φασολιών.....	33
Εικόνα 8: Επιμήκης και στρογγυλή μελιτζάνα.....	34
Εικόνα 9: Αμπελώνες «Φράουλας».....	36
Εικόνα 10: Καλλιέργεια πατάτας.....	37
Εικόνα 11: Ελαιώνας στη Σκάλα Μεσσηνίας.....	38